

O‘zbek milliy hunarmandchiligida do‘ppido‘zlik san’ati: Tarixiy ildizlar va zamonaviy tendensiyalar

Mavlonova Yulduz Ilhomovna

NDU Texnologik ta’lim kafedrası dotsenti

Ahmadjonova Mohinabonu Mirzo Ulug‘bek qizi

NDU Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiy: Ushbu maqolada o‘zbek xalq amaliy san’atining eng qadimiy va ommaviylashgan turlaridan biri – do‘ppido‘zlik san’atining tarixi, shakllanish bosqichlari va mintaqaviy maktablari tahlil qilinadi. Do‘ppilarning etnografik xususiyatlari, naqshlardagi ramziy ma’nolar hamda Chust, Buxoro, Shahrisabz va Toshkent do‘ppido‘zlik maktablarining o‘ziga xos jihatlari yoritilgan. Maqola so‘ngida sohaning bugungi kundagi rivoji va uni saqlab qolish bo‘yicha takliflar hamda qiyosiy jadvallar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Do‘ppido‘zlik, milliy hunarmandchilik, Chust do‘ppisi, zardo‘zi, iroqi nusxa, qalampir naqsh, badomguls, etnografiya, nomoddiy madaniy meros.

Kirish

O‘zbek xalqining milliy o‘zligini anglatuvchi, erkaklar va ayollar libosining ajralmas qismi bo‘lgan bosh kiyim – bu do‘ppidir. "Do‘ppi" so‘zi turkiy "tepa", "cho‘qqi"

ma'nolarini anglatib, asrlar davomida nafaqat bosh kiyim, balki insonning ijtimoiy kelib chiqishi, yoshi va yashash hududini ko'rsatuvchi pasport vazifasini ham o'tagan.

Tarixiy manbalar va arxeologik topilmalar shuni ko'rsatadiki, O'rta Osiyo hududida bosh kiyimlarni bezash an'anasi bronza davriga borib taqaladi. Afrosiyob devoriy suratlarida, Boburiy hukmdorlar miniatyuralarida turli shakldagi bosh kiyimlarning tasvirlanishi bu san'atning ildizlari qanchalik chuqur ekanligidan dalolat beradi. XIX-XX asrlarga kelib esa do'ppido'zlik yirik sanoat va san'at turiga aylandi. Bugungi kunda globallashuv jarayonida ushbu milliy merosni ilmiy o'rganish va targ'ib qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism: Tarix va mintaqaviy maktablar

Do'ppido'zlik san'ati O'zbekistonning turli hududlarida turlicha rivojlangan bo'lib, har bir hududning o'ziga xos "imzosi" mavjud.

Tarixiy rivojlanish bosqichlari

Do'ppilar dastlab yumshoq matolardan oddiy usulda tikilgan bo'lsa, vaqt o'tishi bilan ular qattiq qavilgan, murakkab geometrik va islmiy naqshlar bilan boyitilgan san'at asariga aylandi. Xususan, XIX asrda Farg'ona vodiysida "Chust" do'ppilari ommalashgan bo'lsa, Buxoroda amir saroyida "Zardo'zi" (oltin ipli) do'ppilar urf bo'lgan.

Asosiy maktablar va uslublar

1. **Chust maktabi (Farg'ona vodiysi):** Bu eng keng tarqalgan turidir. To'q yashil yoki qora fon ustiga oq ipak bilan "bodom" yoki "qalampir" shaklida naqshlar tikiladi. Uning to'rt tomoni insonning to'rt tomondan himoyalanihini va dunyoning to'rt tomonini anglatadi.

2. **Buxoro maktabi:** Asosan baxmal matoga tilla va kumush iplar bilan gul bosib tikiladi. Bu do'ppilar asosan to'y va marosimlarda kiyilgan.

Shahrisabz va Surxondaryo (Iroqi): "Iroqi" uslubidagi do'ppilar yorqin ranglari bilan ajralib turadi. Ular asosan xoch (krest) shaklida tikiladi va gulli ornamentlarga boy bo'ladi.

2.3. Naqshlar semantikasi

Do'ppidagi har bir chiziq ma'noga ega. Masalan:

Qalampir: Ko'z tegishidan asrash, yomonlikni haydash.

Badom (Bodom): Hayot, unumdorlik va farovonlik ramzi.

Ilon izi: Uzoq umr ko'rish tilagi.

Tahliliy Jadval

Quyidagi jadvalda O'zbekistonning turli hududlariga xos do'ppilarning qiyosiy tahlili keltirilgan:

1-jadval. O'zbekiston hududiy do'ppido'zlik maktablarining qiyosiy tavsifi

Hudud	Do'ppi nomi	Asosiy mato va rang	Naqsh uslubi	Ramziy ma'nosi
Farg'ona (Chust)	Chust do'ppisi	Qora yoki to'q yashil saten	Piltaduzlik, "Bodom", "Qalampir"	Oq yo'l, poklik va yomon ko'zdan himoya
Buxoro	Zardo'zi do'ppi	Baxmal (Qizil, ko'k, qora)	Tilla va kumush ipda (Zardo'zi)	Boylik, hashamat va ijtimoiy mavqe

Hudud	Do'ppi nomi	Asosiy mato va rang	Naqsh uslubi	Ramziy ma'nosi
Qashqadaryo	Shahrisabz iroqisi	Ip gazlama, rang-barang	"Iroqi" (xochsimon chok), gullar	Tabiat uyg'unligi, bahor va yoshlik
Toshkent	Toshkent do'ppisi	Yumshoq mato, rangli	"Pilta", mayda gullar	Kamtarlik va samimiylik
Surxondaryo	Boysun do'ppisi	Qalin ip mato, yorqin	Geometrik shakllar (Romb)	Tog'liklarning matonati va himoya

Do'ppi tuzilishi

Do'ppining tarkibiy qismlari (Sxema):

- 1. Tepasi (Gumbaz qismi):** Do'ppining eng yuqori qismi bo'lib, odatda to'rtburchak yoki doira shaklida bichiladi. Naqshning asosiy qismi (masalan, 4 ta qalampir) shu yerda joylashadi.
- 2. Kizagi (Devori):** Bosh aylanasi bo'ylab turadigan qismi. Bu qismda odatda "mehroblar" yoki kichik badomchalar ketma-ketligi aks etadi.
- 3. Jiyak (Hoshiya):** Do'ppining eng pastki qirrasini. U maxsus dastgohda to'qilgan qora yoki rangli tasmadan iborat bo'lib, do'ppining shaklini ushlab turishga xizmat qiladi.
- 4. Astar:** Ichki qismi, odatda paxtali matodan qilinadi va qavish jarayonida mustahkamlik beradi.

Xulosa

Do‘ppido‘zlik shunchaki hunarmandchilik emas, balki xalqimizning tarixiy xotirasi, estetik didi va falsafiy qarashlarining matoga ko‘chgan ifodasidir. Mustaqillik yillarida bu san‘at turi qayta tiklandi va bugungi kunda zamonaviy dizaynda ham o‘z aksini topmoqda.

Ushbu san‘atni kelajak avlodga yetkazish uchun:

Maktablarda mehnat darslarida do‘ppido‘zlik sirlarini chuqurroq o‘rgatish;

Hududiy maktablarning kataloglarini raqamlashtirish;

Zamonaviy modada milliy element sifatida foydalanishni kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ashirova, N. (2022). O‘zbek milliy kiyimlari tarixi va etnografiyasi. Toshkent: "O‘zbekiston" NMIU.
2. Hasanova, Z. (2023). Farg‘ona vodiysi hunarmandchiligi: an‘ana va zamonaviylik. "Ilmifan" jurnali, 4-son, 45-50 betlar.
3. Yusupova, M. (2021). The Art of Uzbek Embroidery: History and Symbolism. International Journal of Heritage Studies.
4. Davlatova, S. (2024). Do‘ppido‘zlik san‘atida naqshlarning semantik tahlili. Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti ilmiy to‘plami.
5. O‘zbekiston Respublikasi "Hunarmand" uyushmasi hisobotlari (2023). Milliy hunarmandchilikni rivojlantirish istiqbollari.
6. Mavlonova Yu.I. "Texnologiya ta‘limi metodikasi" Darslik .Navoiy:Navoiy nashriyoti,(2025 yil). NDU.